

ПОВЕРНЕННЯ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ:

системні виклики дітей і молоді з ТОТ
та рекомендації щодо вдосконалення
процедури доступу до освіти

Авторський склад:

Назарій Луценко – аналітик напряму документування БФ «Схід SOS»

Юлія Кішенко – менеджерка освітніх програм БФ «Схід SOS»

Рецензування – Оксана Лепявко (Куянцева), Катерина Дорош, Анна Лоза

Редагування – Олена Беляєва

Переклад – Андрій Маслюк

Дизайн і верстка – Дар'я Рибак

Повернення через освіту: системні виклики дітей і молоді з ТОТ і рекомендації щодо вдосконалення процедури доступу до освіти: аналітична записка / Н. Луценко, Ю. Кішенко – Київ: Схід SOS, 2026. – 13 с.

Аналітична записка містить свідчення педагогів та учнів про доступ до загальної середньої освіти осіб з ТОТ України. Ці дані були отримані командою документаторів БФ «Схід SOS» протягом 2022–2025 років. Також у цьому документі відображені опрацьовані звернення бенефіціарів щодо питань вступу до ЗВО в період березня–квітня 2025 року.

БФ «Схід SOS» – це організація, яка всебічно допомагає постраждалим від збройного конфлікту і ВПО, сприяє демократичним трансформаціям та затвердженню цінностей прав людини в Україні. Фонд допомагає населенню на всіх підконтрольних Уряду територіях: команда фонду евакуює та розміщує цивільне населення, ремонтує місця тимчасового та постійного проживання для ВПО, документує воєнні злочини, реалізує навчальні програми для громадських організацій та закладів освіти, передає благодійну допомогу, здійснює моніторингові візити, адвокатує зміни, надає юридичні та психологічні консультації, забезпечує доступ до соціальних послуг. У різних регіонах країни функціонують простори психосоціальної та юридичної підтримки «Затишно space».

Сайт: east-sos.org

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

МГП – Міжнародне гуманітарне право

РФ – Російська Федерація

ТОТ України – тимчасово окупована територія України

ТАБД – територія активних бойових дій

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗВО – заклад вищої освіти

МОН України – Міністерство освіти і науки України

БФ – благодійний фонд

НМТ – національний мультипредметний тест

ЄДЕБО – єдина державна електронна база з питань освіти

1 червня розпочалася вступна кампанія 2026 року для молоді з тимчасово окупованих територій та територій активних бойових дій. Для таких молодих людей, доступ до української загальної середньої освіти залишається одним із ключових механізмів збереження зв'язку з Україною, подолання наслідків російської пропаганди та запобігання русифікації. Доступ до вищої освіти – шлях до повернення української молоді на підконтрольну Уряду територію.

Ця аналітична записка базується на результатах роботи команди Благодійного фонду «Схід SOS» протягом 2022–2025 років із документування воєнних злочинів, а також супроводу вступників з ТОТ на шляху до української освіти. Наша команда провела понад 90 глибинних інтерв'ю з педагогами, які виїхали з окупації та продовжують викладати дітям на ТОТ. Під час минулорічної вступної кампанії ми опрацювали 59 звернень від абітурієнтів, що надійшли до фонду протягом березня–вересня 2025 року.

Ми пропонуємо розбір проблемних ситуацій, з якими стикаються вступники, та шляхи їх вирішення. Серед ключових проблем – системне знищення РФ української ідентичності, необхідність удосконалення процедур вступу до ЗВО України та критична потреба зберігати зв'язок із молоддю в окупації. Спрощену процедуру вступу слід розглядати не лише як бюрократичний інструмент, а як стратегічний механізм повернення української молоді в освітній простір України.

РОЗДІЛ 1.

ПОЛІТИКА РФ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ: ВИКЛИКИ ТА СИСТЕМНІСТЬ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ

Окупаційна влада РФ перетворила освітній процес на інструмент русифікації та індоктринації. Під загрозою опинилося майже 600 тисяч дітей шкільного віку, які, за даними доповіді Уповноваженого ВР України з прав людини, можуть перебувати на ТОТ України¹.

За час повномасштабного вторгнення статистика свідчить про стрімке скорочення кількості учнів з ТОТ, які продовжують навчання в українських закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), зі 158 077 у 2022 році до 33 691 у 2025 році (падіння на 78%)². Можна прогнозувати подальше погіршення ситуації та відлучення ще більшої кількості дітей від української освітньої системи.

Така динаміка зумовлена комплексом репресивних практик, що мають системний характер. Інформація про це була отримана зі свідчень учителів документаторами БФ «Схід SOS». **Ми зафіксували випадки:**

- **переслідування та залякування:** погрози позбавленням батьківських прав у випадках, якщо дитина не відвідуватиме школу на ТОТ, що працює за російською програмою, систематичні перевірки гаджетів дітей, обшуки в домівках родин;
- **створення атмосфери страху:** винагорода за інформування окупаційної влади про дітей, які відвідують українські онлайн-школи;
- **обліку та контролю:** активний облік дітей шкільного віку, зокрема випадки, задокументовані в Луганській області, примусова паспортизація дорослого населення;
- **освітньої деформації:** надмірне навантаження на дітей через паралельне навчання у двох школах, примусова мілітаризація та нав'язування російських наративів;
- **примусового переміщення:** вивезення дітей до РФ під виглядом «відпочинку» у так званих «таборах перевиховання» та за програмою «Університетські зміни»;
- **інформаційної ізоляції:** брак можливостей для інформування молоді про права та вступні кампанії в Україні (блокування VPN, відстежування «цифрового сліду» тощо).

¹ За даними спеціальної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій України (див. розділ 2, с. 11). URL: <https://bit.ly/4pdpXL6>

² Інформація отримана у відповідь на запит на отримання публічної інформації, розпорядником якої є Міністерство освіти і науки України, від 02.12.2025 № 493-12/25.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ЗВЕРНЕНЬ АБІТУРІЄНТІВ

На основі 59 звернень, що надійшли до фонду протягом березня–вересня 2025 року від вступників з TOT і територій активних бойових дій, ми виокремили ключові виклики, з якими вони стикалися під час вступної кампанії. Ці труднощі впливають на рішення молодих людей повертатися на підконтрольну уряду України територію.

1. Питання вибору подальшої освітньої траєкторії та пошуку інформації для підготовки до вступу.

До фонду надходили запити щодо надання консультацій з вибору ЗВО та процедури вступу. **Вступники шукали:**

- інформацію щодо процедури вступу;
- ЗВО, які мають досвід дистанційної роботи з молоддю на TOT;
- інформацію про спеціальності, за якими можливе навчання в дистанційному форматі з TOT.

Аналіз змісту таких звернень свідчить про брак доступної та зрозумілої вступникам систематизованої та актуальної інформації щодо можливостей спрощеного вступу до закладів вищої освіти України загалом, а також тих, що можуть забезпечити дистанційне навчання для студентів з TOT.

Звернення. Директорка ЗЗСО звернулась із запитом про можливості продовження навчання в дистанційній формі для молодої людини, яка проживає на TOT. Її цікавило, у яких закладах вищої освіти та за якими спеціальностями це можливо. Вступник закінчив українську школу дистанційно та має інвалідність, тому самостійно не може виїхати на підконтрольну уряду України територію. Його мати не може виїхати разом з ним у зв'язку з умовним строком, призначеним окупаційною владою за навчання дитини в українській школі й нібито надання фінансової підтримки ЗСУ.

Консультація. Родині було надано інформацію щодо ЗВО, які надають такі освітні послуги, роз'яснення про спрощену процедуру вступу для осіб з TOT, контакти освітніх центрів, а також посилення на лендінг³ з детальним описом алгоритму вступу. На підставі отриманої від директорки ЗЗСО інформації вступник самостійно обрав ЗВО та успішно вступив на дистанційну форму навчання за спеціальністю «Цифрові технології». Наразі родина вступника продовжує перебувати на TOT, але зберігає зв'язок з Україною через освіту.

³ Сайт з освітніми можливостями для людей з тимчасово окупованих та прифронтових територій України URL: <https://www.osvita-tot.com/>.

2. Потреба в комплексному індивідуальному супроводі вступників включно з психосоціальною, юридичною та гуманітарною підтримкою.

Молоді люди з ТОТ України, які планують виїзд на підконтрольну Уряду України територію з метою продовження навчання, часто перебувають у складних інформаційних, фінансових і психологічних умовах, не мають повного пакету необхідних документів і не знають, на які види допомоги можуть розраховувати під час виїзду та вступу до ЗВО.

Звернення. Звернулася 18-річна дівчина з Донецька, яка не має паспорта громадянки України. Вона навчається дистанційно в українському ЗЗСО та планує виїзд з ТОТ з метою вступу до ЗВО. Заявницю цікавив порядок вступу, зокрема необхідність скласти НМТ або можливе зарахування за результатами співбесіди й наявність квот. Також запит стосувався алгоритму отримання паспорта громадянки України та виїзду. Ситуація ускладнювалась тим, що батьки дівчини залишаються на ТОТ і не підтримують її рішення щодо виїзду та вступу до українського закладу освіти.

Крім консультаційної підтримки молода людина потребує соціального супроводу. Щоб такий супровід був ефективним, потрібно налагодити координацію між освітніми, міграційними й соціальними установами, розробити стандартні процедури та забезпечити якісну підготовку соціальних працівників на місцях, які б могли надавати такі послуги.

3. Проблема зі вступом молоді з ТОТ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Звернення. Молода людина після завершення 9 класів в українській школі продовжила навчання на ТОТ за російськими освітніми програмами та здобула там повну загальну середню освіту. Згодом вступила до місцевого ЗВО, але припинила навчання на першому курсі, виїхавши на підконтрольну Уряду України територію.

У Києві вступник розпочав процедуру вступу до закладу професійної освіти. Проте йому відмовили у прийомі документів, посилаючись на постанову, яка обмежує вступ тих, хто закінчив 9 класів не в поточному році. До того ж працівники приймальної комісії не змогли надати реквізити відповідного нормативного акта і просили пред'явити документи про навчання в закладі освіти за російськими програмами. Також було повідомлено про неможливість внесення даних вступника до ЄДЕБО.

У процесі з'ясування обставин встановлено, що технічна можливість внесення даних до ЄДЕБО існувала, однак на момент уточнення інформації бюджетні місця вже були вичерпані. Унаслідок помилкових дій представників приймальної комісії вступник фактично був позбавлений можливості реалізувати право на вступ на бюджетну форму навчання.

Консультація. Цей випадок свідчить про системну проблему прийняття на навчання людей з ТОТ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти. За відсутності алгоритму саме для закладів професійної освіти на їх базі не створено освітніх центрів, фахівці яких були б обізнані з нюансами прийому на навчання осіб з ТОТ. Натомість працівники приймальних комісій не знають, як застосовувати спрощену процедуру вступу й не мають можливості взаємодіяти з уповноваженими ЗЗСО для оформлення документів про загальну середню освіту.

Відсутність чітких правил, роз'яснень і належної підготовки персоналу призводить до некоректного застосування нормативних актів щодо вступників з ТОТ і необґрунтованих відмов у вступі. Помилкові дії та затягування процедур призводять до втрати можливості вступу на навчання за бюджетною формою.

4. Недостатня обізнаність та досвідченість фахівців освітніх центрів у застосуванні нормативних положень щодо спрощеної процедури вступу до ЗВО для молоді з ТОТ.

В окремих випадках це призводить до відмов прийому документів або фактичного обмеження доступу вступників з ТОТ до вступу за спрощеним порядком. Є потреба в посиленні координації, роз'яснювальної роботи та моніторингу практик застосування правил вступу для людей з ТОТ.

Звернення. До фонду надійшов запит від представників вступниці, яка перебувала на ТОТ і розпочала процес вступу до ЗВО України. Дівчина звернулась в освітній центр, проте отримала відмову в зарахуванні у зв'язку з пропуском строків подання документів. У своєму рішенні фахівці освітніх центрів «Крим-Україна» та «Донбас-Україна» спирались на загальні правила вступу згідно з Порядком прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2025 році⁴, не врахувавши спеціальні норми, передбачені для молоді з ТОТ. Вступниці рекомендували звернутися повторно у вересні з метою вступу на контрактну форму навчання.

Консультація. Після втручання представників фонду та надання роз'яснень представникам освітнього центру щодо чинних нормативно-правових актів, які регулюють порядок вступу для людей з ТОТ, рішення переглянули. Вступниця отримала можливість вступу до зазначеного ЗВО відповідно до передбаченої процедури.

Освітні центри – це вдалий консультаційний інструмент для отримання вступниками необхідної інформації щодо спрощеної процедури вступу, а також для їхньої підтримки під час вступу. Проте зафіксовані випадки, коли працівники освітніх центрів помилково спираються лише на щорічний Порядок прийому на навчання. Вони звертають увагу тільки на загальні правила, не враховуючи, що вступник з ТОТ може претендувати на спрощену процедуру вступу. Для запо-

⁴ Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2025 році. Наказ Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2025 року № 168. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/vstup-2025/03/03/poryadok-pryyomu-na-navchannya-dlya-zdobuttya-vyshchoyi-osvity-v-2025-rotsi-03-03-2025.pdf>

бігання таким випадкам потрібна системна роз'яснювальна робота та налагоджений механізм перенаправлень вступників до надавачів правової допомоги.

5. Неможливість отримання оригіналів українських документів про освіту особами, які перебувають на ТОТ України. А також хвилювання родин щодо долі оригіналів цих документів, якщо їх фізично не може забрати дитина або її законний представник.

Йдеться про свідоцтва про базову середню освіту та повну загальну середню освіту в разі дистанційного закінчення ЗЗСО та перебування учня та його родини на ТОТ України. Ускладнене, а подекуди повністю закрите транспортне сполучення з ТОТ, безпекові ризики, а в окремих випадках неможливість виїхати з тимчасової окупації, створюють бар'єри для отримання оригіналів документів українського зразка.

Звернення. Запит від родини з ТОТ щодо порядку отримання документа про базову середню освіту для дитини, яка проживає на ТОТ і навчається за сімейною формою в одному із ЗЗСО України. Заявника цікавила процедура отримання свідоцтва в разі неможливості особистого звернення дитини, зокрема отримання документа іншою особою, а також необхідний порядок дій.

Консультація. Документи про освіту, не отримані особисто, зберігаються в закладі освіти. У разі втрати документа родина може замовити дублікат через ЄДЕБО⁵ після виїзду з ТОТ. Передбачена можливість видачі документів про загальну середню освіту та додатків до них особисто учням або одному з батьків, іншому законному представнику або уповноваженій особі за наявності нотаріально посвідченої довіреності або довіреності, засвідченої керівником відповідної установи чи органу місцевого самоврядування⁶.

Вступники потребують консультативної підтримки щодо механізмів отримання документів про освіту чи їх відновлення в разі втрати. Чітке розуміння алгоритму дій сприяє ухваленню рішення про вступ до українського закладу вищої освіти.

⁵ Закон України Про електронні документи та електронний документообіг URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> та Наказ МОН України 08.08.2014 № 917 Про затвердження Порядку замовлення, обліку і видачі дублікатів та виправлених документів про загальну середню освіту державного зразка особам, які здобули загальну середню освіту у навчальних закладах на тимчасово окупованій території України та в навчальних закладах окремих населених пунктів Донецької та Луганської областей, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-14#Text%20zakon.rada.gov.ua>.

⁶ Наказ МОН України № 466 від 20.05.2022 Про деякі питання видачі документів про загальну середню освіту в умовах воєнного стану в Україні, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0466729-22#Text>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для покращення умов доступу до української освіти дітей і молоді з ТОТ та ТАБД звертаємо увагу на виклики, які зафіксовані в аналітичній записці та можливі кроки для їх подолання:

Міністерству освіти і науки України

- **Надавати інформаційну підтримку про освітні можливості для педагогічних працівників**, які проживають на підконтрольній Уряду України території та дистанційно працюють з дітьми, які знаходяться на ТОТ. Педагоги є одним з надійних джерел отримання інформації для вступників.
- **Збільшити кількість місць для навчання в ЗВО, що фінансуються коштом державного (регіонального) бюджету за квотою-2**, оскільки наявна кількість місць не покриває всі запити. *Можливість навчатися безоплатно є визначальним фактором для вступників з ТОТ під час ухвалення рішення про вступ до українських ЗВО. Деякі родини не мають фінансової можливості оплачувати навчання дитині або технічно не можуть оплачувати навчання, перебуваючи на ТОТ України.*
- **Налагодити прийом на навчання вступників з ТОТ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти**, забезпечити системну інформаційну підтримку представників приймальних комісій, врегулювати нормативну базу щодо спрощеної процедури вступу. *Заклади професійної (професійно-технічної) освіти дозволяють досить швидко опанувати затребувану професію та розпочати трудову діяльність. Це може стати вирішальним аргументом на користь вибору такої освітньої траєкторії та переїзду на підконтрольну Уряду України територію.*
- **Забезпечити систематичне підвищення кваліфікації працівників освітніх центрів та фахівців ЗВО**, залучених до прийому документів і роботи в приймальних комісіях, що функціонують при ЗВО та приймають на навчання вступників з ТОТ. *Це запобігатиме випадкам надання недостовірної інформації вступникам, а також фактам неправомірних відмов і створенню перешкод для вступу.*
- **Організувати широку комунікаційну кампанію, розповсюдити інформацію через електронні ресурси МОН і ЗВО**. Надати вичерпну інформацію вчителям тих ЗЗСО, в яких вчать діти, які перебувають на ТОТ України. Передати інформацію переміщеним військовим адміністраціям, громади яких знаходяться в тимчасовій окупації. Використання всіх доступних каналів комунікації для інформування про освітні можливості на підконтрольній Уряду території України дасть можливість поінформувати дітей і молодь з ТОТ України стосовно пільг та програм підтримки під час вступу в умовах ускладненого доступу до достовірної інформації на ТОТ.
- **Ініціювати створення при МОН України тематичної консультативно-дорадчої ради**, яка розглядатиме спірні питання та неточності в законодавстві щодо процесу доступу до української освіти осіб з ТОТ і ТАБД і напрацьову-

ватиме пропозиції щодо їх вирішення.

– **Залучити гуманітарні організації для надання психологічної підтримки та індивідуального соціального супроводу** вступників і студентів з TOT України для успішної інтеграції в новій громаді на підконтрольній Уряду України території та підтримки під час навчання в ЗВО України.

Міністерству закордонних справ України

– **Всебічно сприяти оформленню в найкоротші терміни посвідчення особи на повернення в Україну** в українських закордонних дипломатичних установах (посольствах або консульствах) для молоді з TOT.

ДОДАТКИ

Свідчення педагогів та учнів

Про психоемоційні наслідки діяльності окупаційної адміністрації: «У дитини була затримка розвитку мови, енурез. Діти плакали, ховалися, замикалися. Хтось заїкався. Але вони були завжди біля батьків. І батьки були вдома, на роботу ніхто не ходив. Проте вони були один біля одного, і тому, можливо, це трішечки допомагало діткам» (Донеччина).

Про переслідування дітей окупаційною владою, що ускладнює можливість відвідувати українські ЗЗСО (свідчення вчителя): «Щодо дітей, які все ще перебувають ТОТ... Вони всього бояться. У першу чергу бояться шантажу, адже батькам погрожують позбавленням батьківських прав. В окупації діти нікому не розповідають про навчання в онлайн-школі. Усе ж діти пристосувалися до таких умов. Вони використовують VPN, щоб підключатися до наших уроків. Коли дітки під'єднуються до занять, вони не вмикають камеру, використовують спеціальні нікнейми. Інколи підписуються так, що тільки я знаю, хто з учнів до мене прийшов сьогодні на урок. У мене більше діток з Луганська все ж таки, там неспокійно. Бувають моменти, що перевіряють у них телефони».

«Є діти, які взагалі переховувалися і не навчалися в російських школах... З цього року (2023-го, – прим.ред.) в них не було вже варіантів, бо їх прослуховують. Також пропонують грошову винагороду за повідомлення про дітей, які переховуються» (Запорізька обл.).

«Хлопець зник, дуже тривалий час від нього не було робіт. Я написала його тітці із запитанням: «Чому хлопчик зник?». А вона відповіла: «Хтось повідомив, що він навчається в українській школі, і були обшуки в квартирі».

«У дитини мама в декреті пішла з меншою в лікарню. Окупанти старшу побачили, вимагали в матері документи та інформацію про навчання. Росіяни сказали, що це неприпустимо, щоб дитина навчалася в українській школі. І вона швидко забрала дитину від нас. Сказала: «Вибачте, життя дорожче» (Донецька обл.).

Про депортацію та примусове переміщення дітей з тимчасово окупованих територій України: «У нас було два таких учні, яких у 2022–2023 роках приблизно вивезли організовано з Лисичанської громади на територію Росії» (Донеччина).

«Місто Єлабуга надавало послуги з так званої відбудови приміщень. Дітям старших класів запропонували навчатися в цьому місті Єлабуга. Їх туди вивезли, і вони залишилися там у вищих закладах освіти» (Луганська обл.).

Про погрози позбавити батьківських прав: «Батьків примушували отримувати російське громадянство... У кого діти, вони надавлювали на болюче, мовляв:

«Заберемо дітей, вивеземо, вони громадяне Росії» (Херсонська обл.).

«Уже у 2023-му росіяни почали дуже активно брати на облік дітей шкільного віку. Потім погрожували адміністративними заходами, позбавленням батьківських прав» (Луганська обл.).

Про бажання української молоді на ТОТ залишатися на зв'язку з учителями та продовжувати навчання: «Дівчинка вийшла на зв'язок з класним керівником: «Ви нас не відраховуйте. Навіть якщо ми не будемо виходити на зв'язок тимчасово, залиште нас із собою. Ми віримо, що все це зміниться. Виїхати не могли вчасно. Тепер ми взагалі не можемо виїхати».